

Ана СТОЛИЋ*

Историјски институт
Београд

ГРАЂАНКЕ И СЕЉАНКЕ: СТАВОВИ ПРЕДСТАВНИЦА ПОКРЕТА ЗА ЕМАНЦИПАЦИЈУ ЖЕНА О ЖЕНАМА НА СЕЛУ ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА**

Апстракт: У раду се анализира однос водећих представница покрета за еманципацију жена и првих заступника/ца феминистичких идеја у Краљевини Србији према женама са села, питању њиховог положаја и путевима за њихову еманципацију. Еманципаторске идеје развиле су се у уском кругу жена српске грађанске елите који су крајем 19. и почетком 20. века чиниле супруге и кћерке политичара, професора, виших официра, лекара, богатих трговаца. Оне су у јавности наступале као представнице свих жена у земљи, док су истовремено настојале да потврде и репродукују погледе друштвеног слоја којем су припадале. На другој страни су представнице женског радничког покрета које су у првој деценији 20. века биле чврсто везане за политику Српске социјалдемократске странке. Оне су у први план истакле захтеве о промени положаја жена у оквиру још увек недовољно профилисаног слоја радништва у Србији.

Кључне речи: феминизам, покрет за еманципацију жена, Краљевина Србија, грађанке, жене на селу.

Организовани покрет за еманципацију жена или рани феминизам појавио се у Краљевини Србији у првој деценији 20. века.¹ После

---

* ana.stolic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

¹ О питању избора термина у: А. Столић, *Сестре Српкиње. Појава покрета за еманципацију жена у Краљевини Србији*, Београд 2015, 23–29.

безуспешног покушаја 1906. године, 1911. године су коначно дефинисана Правила Српског народног женског савеза, националне организације која је окупила већину женских удружења тога времена (Београдско женско друштво, Друштво кнегиња Љубица, Српско-јаврејско друштво, Коло српских сестара, Материнско удружење). Правила су, између осталог, садржала скуп захтева и циљева који су били политички: побољшање правног и друштвеног положаја жена или „њиховог културног стања“ у породици, образовању, професионалном положају а потом и стицање права гласа.² У том тренутку изгледало је да су ови захтеви искључиво били уобличени под притиском и пред изазовом укључивања Савеза у рад међународних женских организација, Међународне алијансе за право гласа жена и Међународног женског савета. Међутим, постојала је и јака струја, коју су предводиле млађе чланице женских удружења, да и у Србији дође до промене у погледу права жена, пре свега измене наследног права и изједначавања професионалног положаја малог броја жена стручњака с њиховим колегама. Рам за еманципаторску слику биран је, ипак, пажљиво. То је посебно уочљиво на основу начина на који су формулисани захтеви, али и обазривог коришћења термина *феминизам*, који је увек био означен као *умерени*. Уз то су и неки од циљева, као на пример онај о измени одредаба наследног права, били искључиви према женама на селу.

Шире посматрано, целокупан еманципацијски дискурс у Србији био је грађен на темељима политичких, друштвених и културних особености српске државе и друштва у другој половини 19. века. Познато је да је политички контекст настанка европских националних држава или развоја националних покрета у Хабзбуршкој монархији или Османском царству током 19. века у знатној мери определио и садржину, домете и отпоре еманципацији у бројним женским организацијама и удружењима на националном нивоу.³ Краљевина Србија није представљала изузетак у односу на један број европских националних држава и друштава или националних покрета: темељ за појаву еманципације жена представљале су хуманитарне добротворне организације жена које су биле у служби националних политика (социјалне, просветне итд); биле су под будним оком државе или вођства националних покрета који су их само једним

² N. Vožinović, *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*, Beograd 1996, 75; A. Столић, *Сестре Српкиње*, 171.

³ О томе опширније: G. Bok, *Žena u istoriji Evrope*, Beograd 2005; K. Ofen, *Evropski feminizmi 1700–1950*, Beograd 2016; *Women's Emancipation Movements in the Nineteenth Century: A European Perspective*, eds. S. Paletschek, B. Pietrow-Ennker, Stanford 2004.

делом финансирани; у монархијама највећа женска удружења су уживала заштиту женског члана династије (нпр. Београдско женско друштво); на плану националне политичке репрезентације њихове водеће представнице су наступале у име свих жена у националном политичком пројекту.⁴ Осим тога, у Краљевини Србији су почетком 20. века када су основана нова удружења – Друштво кнегиња Љубица 1899. и Коло српских сестара 1903. године, уочљиве две кључне одреднице женског хуманитарног рада. Реч је о наглашеној патриотској подршци националном политичком пројекту у оквиру кога је подручје репродуковања родне улоге жене (брига и старање о угроженима, сиромашнима, рањеницима) проширено изван државних граница (Косово и Метохија, Македонија). Друго важно обележје је увереност водећих представница женских удружења у њихову елитистичку мисију наспрам свих осталих припадница других друштвених група. Све оне су припадале имућнијем слоју српског друштва и, као супруге и кћерке политичара, виших државних чиновника, професора, трговаца, своју бригу о сиромашнима и угроженима више су заснивале на концепту милосрђа из ранијих времена, него на уверењу о потреби успостављања праведнијих друштвених односа.⁵ Поред најистакнутијих представница старије генерације, Савке Суботић, Катарине Миловук и Љубице Луковић, у хуманитарни и национални рад укључиле су се и жене средње и млађе генерације: Милева Вуловић, Делфа Иванић, Надежда Петровић, Јелена Лозанић, Јелена Лазаревић, Мага Магазиновић, Катарина Холец, Драга Симић и др. Када је основан Српски народни женски савез 1906. године, водеће представнице осталих удружења заузеле су кључне положаје у националној организацији. То је био део стратегије којом је избегнута суревњивост и конкуренција међу женским удружењима.

Дефинисање и истицање еманципаторских циљева Савеза 1910/11. године било је плод дуготрајне дебате између присталица и противница постављања политичких захтева. Аргументација противница се често темељила на огромној неравнотежи између настојања да се освоје политичка права и лоших животних и културних прилика у којима су живе жене на селу, дакле већина женске популације у земљи. Када се посматра однос који је Београдско женско друштво са својим подружницама у српским варошима, као највећа женска организација до 1899. године, имало према селу у Србији, уочљиво је да се његове водеће представнице нису пуно занимале за животне проблеме жена на

⁴ А. Столић, *Сестре Српкиње*, 119–133.

⁵ Исто, 115–117.

селу током последњих деценија 19. века. Оснивање Пазара Женског друштва (1882), установе која се бавила продајом производа женске кућне радиности, доносило је изванредан приход Друштву и женама, најчешће оним из околине Београда. Ручни радови жена из унутрашњости Србије били су наручивани и излагани приликом репрезентативног представљања Србије на међународним изложбама и сајмовима.

Село и тешки услови живота сеоских жена постали су тема разговора и област већег интересовања тек са организовањем рада Српског народног женског савеза. Тада се отворило питање положаја сељанки и започело је формулисање погледа „одозго“ на њихове проблеме. У расправама на седницама Савеза аргумент о запуштеном српском селу понекад је коришћен да се нагласи да је захтев за право гласа жена превелики залог када се имају на уму здравствене, образовне и опште културне одлике живота већине жена. Тако је на Трећем годишњем скупу Савеза у марту 1912. године једна од његових чланица (Ефталија Дримплман) протестовала: „Ја мислим да ово наше друштво треба да помогне Друштву за чување народног здравља. Нећу да се боримо за женско право гласа док наше сељанке спавају на поду. Прво здравље, па хигијена, па онда право гласа.“⁶ Осим ње, слично је реаговала и Драга Марковић: „Прво треба научити сељанке да дотерају своје мужеве, да их не туку, јер наш сељак сматра жену за стоку, па ће све ићи својим путем и сељанке ће саме увидети да треба на сламњачи да спавају.“⁷ Овакви ставови појединих жена, представница грађанског друштвеног слоја нису били реткост. Однос који је имао све особености потпуно одвојених, засебних светова није значајно промењен ни када је питање положаја жена на селу постало део званичног програма Савеза, упркос свести и наговештаја потребе да се постојеће стање промени.

Приликом утврђивања подручја на којима ће Савез водити своје битке одлучено је да се његов рад одвија у три секције: културној, хуманој и феминистичкој. Рад у културној секцији је замишљен управо као подухват просвећивања жена на селу кроз алфабетске курсеве и школе за сеоске домаћице. На челу културне секције била је Делфа Иванић а секретар др Зора Прица.⁸ Циљ просветитељске мисије био је, према речима Делфе

⁶ *Домаћица* 3 (1912) 87.

⁷ Из публике се још и чуло: „Наше сељанке неће да раде ни за себе, а камоли за другога.“ Исто.

⁸ Чланице секције: Видосава Мићић, Босиљка Ђурић, др Драга Љочић, Драга Ђурић, Јелена Лозанић, Јованка Шафарик, Зорка Николић, Јелена Марковић, Мила Николић, Мага Магазиновић, Олга Ружић, Милева Вуловић, Томанија Недељковић и Тилија Шурдиловић. *Домаћица* 3 (1912) 82.

Иванић, потпредседнице Кола српских сестара и Савеза, уздизање српске жене за које је потребно много добре воље и доста материјалних средстава. Савез се налазио тек на почетку тог великог посла и било је јасно да је потребно да се успостави јача веза са женама у унутрашњости Србије које би се укључиле у остваривање овог циља. Била је уверена да није довољно само да се агитује у Београду, већ и у свим већим варошима у земљи. Према њеном прорачуну било је потребно око 500 динара годишње за курсеве по селима и то „када мушкарци раде а жене раде јефтиније.“ Веровала је да ако би се сваке године отвориле школе у 120 села, за десетак година би се у 1.200 села живело боље и квалитетније.⁹

Водеће чланице Савеза су се убрзо по објављивању циљева организације суочиле с великим отпорима у Београду, а још чешће у унутрашњости. Баук захтева за стицањем права гласа, колико год био пажљиво формулисан као другостепени циљ, надвио се над представама о активности организације. На предавањима по Србији, поједине истакнуте чланице су изнова објашњавале њене циљеве и задатке. Тако је Катарина Холец говорећи у Великом Градишту у септембру 1912. године поново истакла да је Савез у Србији национална женска организација која је због културних прилика у којима живе жене морала да се организује тако да не преузме готов принцип рада сличних организација у Европи и да јој политичка права не буду на првом месту, него просвећивање Српкиња, односно подизање њиховог општег културног нивоа и схватања које су праве дужности жена и мајки у кући и у друштву.¹⁰

Мисионарски посао предводница Савеза био је, дакле, да се Српкиња „тргне из њене вековне чамотиње и мртвила, да се култивише и да се од ње створи индивидуа...да не живи и данас оним истим некултурним животом, којим се живело пре триста година.“¹¹ Један од крајњих циљева просвећивања је свакако освешћивање Српкиња у погледу дужности које имају према друштву и сопственом народу: „Ситне жене не рађају јунаке, нити мале духом инспиришу људе на велика дела“. Позната пословица да кућа не почива на земљи него на жени имала је значење посебно за жене на селу. Од њене умешности и знања зависило је не само материјално благостање него и „морални“ живот. Овакви ставови су препознатљив део ширег европског дискурса о значају и важности жена, просвећених супруга и мајки, за добро функционисање државе и

⁹ Исто, 88. Опширније о раду Д. Иванић у: Ј. Милановић, *Делфа Иванић*, Београд 2015.

¹⁰ Предавање Катарине Холецове, *Домаћица* 1 (1913) 70.

¹¹ Предавање Д. Иванић, *Домаћица* 1 (1912) 15.

друштва. Матернализам је често био и једна од стратегија еманципаторских и феминистичких покрета у многим земљама. Иванић је даље навела:

„Због тога што је српска сељанка некултурна, зато је и живот на нашем селу потпуно примитиван... наша сељанка ништа не зна. Кад би она била само неписмена, као што ми, ради умирења савести, желимо да верујемо, то још не би било највеће зло. Али, она и све друго не зна. Она не зна да држи своју кућу чисто, не уме да умеси ни хлеб, не зна да зготови просту и здраву храну. Ни у најимућнијој кући она не зна да направи распоред тако да јој остане снажне хране и за лето, кад се раде најтежи и најнапорнији послови на селу... Не уме чисто да држи ни себе, ни децу. Због тога, када у сељачкој кући умре један од туберкулозе, видимо да у њој умиру из године у годину и други од те болести. А до које сељачке куће дође епидемија, у њој нападају сви као снопље... Некултурна је у тој мери да не може да има утицаја ни на мужа, ни на синове. Због тога видимо по нашим селима пијанство и злочинство... Сем тога има пуно ствари које су нашој сељанци потпуно непознате, а чије знање би јој, осим култивисања њеног укуса, могло донети и материјалне користи“¹²

Овакви ставови, као што ћемо даље видети, нису били реткост међу мушким припадницима српске елите. Идеја о мисионарском грађанском женском задатку према овим „кривцима“ са српског села била је употпуњена потребом да се оправда суштинска небрига државе тврдњама да „држава не може свуда да стигне“.¹³ Превелико бреме одговорности за „морални“, друштвени и културни напредак земље као да је пребацивано са оних чији је то задатак, на неименовану масу жена занемареног села. Тако је Тихомир Ђорђевић, професор Универзитета, на предавању посвећеном Српкињама, а штампаном у престижном „Српском књижевном гласнику“, изнео једну сурову и безнадежну слику о типовима српских жена.¹⁴ У његовој подели на патријархалну, полупатријархалну и културну жену у Србији, најгоре је оцењена „патријархална сељанка“ која је „још увек ниже биће, бесправни створ, економска потреба и фабрика радне снаге“. Њена обесправљеност, пре свега у породичној кући а потом и у браку, често је била повод за њено занемаривање „дужности и моралних обзира“, због чега је долазило до

¹² Исто, 19–20.

¹³ Исто, 20.

¹⁴ Т. Ђорђевић је предавање одржао у Шапцу 27. новембра 1911. на позив Женског патриотског друштва. *О српским женама*, Српски књижевни гласник, св. 2 (1912) 188–196; св. 3 (1912) 285–294.

појава ванбрачних заједница и рађања ванбрачне деце, посебно у првим деценијама 19. века. Према Ђорђевићевом мишљењу, закони и казне су увели ред, али је сељанка и даље остала ропкиња и незналица, она није напредовала и није се развила у „савршенији“ тип, остала је дивља у недирнутим патријархалним срединама, а изван њих почела је „да се квари“.¹⁵ Ова, за жене понижавајућа слика, била је и у Ђорђевићевом случају део еволуционистичких представа о држави и друштву, типичних за део припадника интелектуалне елите у Србији. Они су с позиција ауторитета *знања* велики значај придавали култури и процесу акултурације „примитивних“ делова друштва интервенцијом одозго. Његова обесхрабрујућа тумачења нису прошла незапажено међу водећим заговорницама промене положаја жена. Критика Ђорђевића била је умерена, пажљива, срочена одабраним речима, али ипак написана. Реч је о тексту објављеном у публикацији *Српкиња, њен живот и рад...* из 1913. године која је представљала пионирски подухват групе жена да кроз анализу женског доприноса на различитим подручјима рада и стваралаштва потврде и утврде своје позиције.¹⁶ Истакнуто је да је Ђорђевићева слика ропског стања сељанки – незналица претерана, јер је из ње изостављена њихова велика улога чуварки народних светиња, народне уметности, фолклора итд. Професору је замерено што избегава да означи главног кривца за такво стање жена на селу а то је моћ коју су имали мушкарци.¹⁷

На другој страни, у разматрањима неких политичких првака који су током прве деценије 20. века заступали политичка становишта на левици, јасно је означен узрок тешког стања на селу, а посебно тешког живота жена и мушкараца: сиромаштво. Тако је Јаша Томић, вођа Српске народне радикалне странке у тадашњој јужној Угарској, разматрајући женско питање закључио да је исисавање снаге радног народа главни разлог заосталости:

„Ратар, занатлија и уопште произвођач напне сву своју физичку снагу, не за себе, но поглавито за другога...а њихове жене? То је право робље просвећеног века. Слаба храна, никакав одмор, десна рука мужу свом у раду, све то затире снагу. А онда колевка им не избива из собе, јер где је

¹⁵ Исто, 195–196.

¹⁶ *Српкиња. Њезин живот и рад, њезин културни развитак и њезина народна уметност до данас*, уредиле српске књижевнице, Сарајево 1913. О многоструким значењима „Српкиње...“ вид: А. Столић, *Феминизам, Срби 1903–1914*, Свет идеја, приредио М. Ковић, Београд 2015, 312.

¹⁷ *Српкиња*, 89.

сиротиња, ту је и колевка...Не ударајмо зато по ономе ко није крив, него окренимо копље према правом кривцу. А то смо, с допуштењем, ми мушкарци који пишемо законе и уређујемо земљу и друштво."¹⁸

Томић је био један од ретких политичара који је питањима еманципације жена приступио са становишта анализе дубљих социјалних односа, пре свега у српској заједници у Војводини, али је имао увид и у стање на селу у Краљевини Србији.¹⁹ Склон да идеализује сеоску породичну задругу, која је нестајала, и он је село посматрао као простор за наметање културе „одозго“.

Идеје којима су се руководиле чланице Српског народног женског савеза у вези са описмењавањем и подизањем општег културног нивоа жена на селу, нису никад у потпуности спроведене. Иако је планирано да се курсеви описмењавања организују упоредо са отварањем школа за сеоске домаћице, показало се да је реч о огромном послу за који Савез није имао потребне капацитете, ни материјална средства. Курсеве је требало да воде школоване жене из унутрашњости Србије, јер би „то била лента којом би свака од нас требала драговољно да приложи на олтар народног благостања“. Биле су уверене да би тај рад осим ширења писмености на селу, донео и многе друге добробити. После часова учења читања и писања, био је предвиђен обилазак сеоских кућа да би се „видело од чега се где страда, лечити то зло и поучавати сељанку на практичан и лак начин“.²⁰ Предлог да се сељанке обуче у изради клеповане чипке, на чији увоз се трошило годишње око два милиона динара, још једном је потврдио двоструки став представница грађанске елите: наступале су као чуварке и заштитнице производа народне домаће радиности као својеврсног културног капитала српског села, али су у исто време веома држале до увозних помодних артикала. Уверење да „има пуно лепих ствари које су нашој сељанци непознате, а чије знање би јој осим култивисања њеног укуса, могло донети и материјалне користи“ било је у складу са очекивањима да се већ приметне промене у одевању жена на селу некако ставе под контролу јер „наша се сељанка већ облачи у ново одело, нове везове, који су толико ружни и груби да се не могу поредити са старима.“²¹ Просветитељски рад и на плану одевања подразумевао је, према њиховом мишљењу, спој наметања контролисаних естетике и материјалне користи.

¹⁸ Ј. Томић, *Женско питање I–V*, Застава (15. октобар 1901) 1.

¹⁹ Ј. Томић, *У чему су се истакле жене у Србији*, Жена 3 (1913) 386–388.

²⁰ *Домаћица* 1 (1912) 20.

²¹ Исто, 21.

План за отварање домаћинских школа (или школа за сеоске домаћице) ослањао се на вишедеценијска искуства неколицине земаља у Европи. Показало се да су обучене домаћице, супруге и мајке између осталог и важна економска категорија, посебно на мањим и средњим имањима, и да се многе гране сеоске привреде налазе у рукама жена (мужа и прерада млека, гајење поврћа и цвећа и њихова продаја, гајење живине, свилених буба итд.). У Краљевини Србији ови покушаји нису дали озбиљније резултате због општих прилика, јер је њихова организација започета током 1911. и 1912. године у време почетка Првог балканског рата. Даље, време за њихово спровођење било је крајње ограничено због недостатка наставничког кадра и новца. Школе су биле замишљене као двомесечни курсеви с теоријском и практичном наставом, док би се прави резултати показали тек након двогодишње наставе.²² Као и у неким ранијим околностима, ослањање само на добротворни рад жена ни у овом случају није могло да да боље резултате, већ је било потребно да се укључи држава или више удружених општина које би обезбедиле зграду, пољско добро и плате за наставнике/це.²³

У неким крајевима Србије основане су узорне школе које су радиле до почетка Првог светског рата, као оне у Варварину и у Великом Орашју. Занимљиво је да је Коло српских сестара по завршетку балканских ратова уложило доста напора да такве школе оснује и на Косову и Метохији.

Осим идеја о културном и „моралном“ просвећивању жена на селу у Србији, што је као задатак Српског народног женског савеза спадало у домен рада Културне секције, питање наследног права жена је на посредан начин такође указивало на став и стратегију представница покрета за еманципацију жена. Неравноправан приватно-правни положај жене који је дефинисан одредбама Српског грађанског законика из 1844. године (на снази до 1945) имао је за последицу неравноправан положај женске деце приликом наслеђивања имовине и на право жена да располажу својим имањем. Исправљање ове неправде и измена законских одредби, уз захтев за изједначавањем права мушкараца и жена у стручним занимањима, био је један од првих, јасно уобличених

²² Ј. Јанић, *Школе за сеоске домаћице*, Жена 12 (1912) 738.

²³ Од теоријских предмета, осим српског језика с кореспонденцијом, и рачуном с књиговодством, била би заступљена хемија, народна економија (услови производње, подела рада, цена, размена, новац, осигурање, женско питање, потрошачке задруге), хигијена. Од пољопривредних предмета: гајење стоке, живине, млекарство, основи ветерине, повртарство и цвећарство. Практична настава изводила би се на пољу и у домаћинству. Исто, 738–739.

задатака Савеза. Пошто жене нису у својим редовима имале школоване правнице, посао израде предлога закона препуштен је Милану Б. Ђорђевићу.²⁴ Обичај да се женској деци даје само опрема за удају и „мираз од ока, као нека врста милостиње, а мушка наслеђују сво имање, понекад и милионе“ био је жестоко критикован на седницама Савеза. Међутим, како је навела Делфа Иванић, измене у закону или нови закон би се односио само на становништво у граду и у варошима у Србији. Сеоско становништво би било изузето да се „не би распарчавала земља и крњиле и сиромашиле задруге тј. морало би остати по старом, тако се ова неједнакост не би противила Уставу наше земље“.²⁵

Сасвим је извесно да се приликом уобличавања захтева за променом законских одредби о наслеђивању водило рачуна о томе да се направи компромис са државом и да се не задире сувише дубоко у саму структуру друштвених односа. Покрет за еманципацију жена био је тек у зачетку, није имао подршку ни унутар женских удружења која су ушла у његов састав, посебно када је реч о захтеву за право гласа жена. Његове водеће представнице су пажљиво одмеравале сваку формулацију и сваку реченицу у јавним наступима да би придобиле што већи број жена за своје циљеве. Међутим, оне нису биле само реалне у погледу онога што су могле да остваре. Предложено решење о наслеђивању женске деце и права жена да располажу имовином, које је искључивало жене на селу, још је више наглашавало оштру линију раздвајања која је постојала између ове две друштвене групе у Србији.

---

²⁴ *Домаћица* 1 (1912) 15.

²⁵ Д. Иванић, *О Српском народном женском савезу и његовим задацима*, *Домаћица* 1 (1912) 12.

Ana STOLIĆ

**FEMALE CITIZENS AND PEASANTS:
ATTITUDES OF REPRESENTATIVES OF THE WOMEN'S EMANCIPATION
MOVEMENT TOWARDS VILLAGE WOMEN
IN THE EARLY 20TH CENTURY**

Summary

Organised voluntary humanitarian work of women in Serbia began in the 1870s. Long-lasting associations were established at the time – the Jewish Female Society and the Belgrade Female Society. In the course of decades, the Belgrade Female Society and its subsidiaries in the interior developed numerous activities, taking part in the country's social policy. Although these activities implied reproducing of the gender role of a woman, participation in them had a great influence on the creation of feminist consciousness among a number of women, members of the higher social stratum. In the early 20th century, at the time of intensive patriotic mobilisation of women, associations were established to provide help to compatriots outside the country (the Kneginja Ljubica Society from 1899 and Kolo srpskih sestara from 1903). The first organisation which gathered the majority of women's associations at the national level and which put forward feminist objectives was the Serbian National Female Union (from 1906/1911). While older associations did not deal with villages, where around 90% of Serbia's population lived, the Serbian National Female Union included in the work programme of its Cultural Unit (in addition to the Humane and Feminist Units) the launching of literacy courses for women peasants and the establishment of schools for housewives in the village. However, in the polemics held during the defining of these tasks, at public lectures and in published texts, it transpired that the leading members of the Union, who belonged to the higher social stratum in the country, observed women in villages as a separate world, the world of ignorance, prejudices and penury, which could be rooted out with a missionary intervention "from above". Just as they replicated the perception of their social stratum, they demonstrated a fundamental lack of interest in the real causes of the bad situation in villages. In defining the requests for amending provisions of inheritance law, whereby female children would have equal rights to property inheritance, they intended to leave out women from villages, for the sake of the higher interest of preserving village estates from

division. Their efforts on the practical plane, which implied launching literacy courses and setting up schools for housewives, did not produce visible results due to the lack of human and material resources, the lack of interest of the government, without which these objectives could not be implemented, and finally, due to the beginning of the new epoch of wars in 1912 – the Balkan Wars and the First World War.

Keywords: feminism, women's emancipation movement, Kingdom of Serbia, female citizens, women in villages.

СЕЛО БАЛКАНА. КОНТИНУИТЕТИ И ПРОМЕНЕ КРОЗ ИСТОРИЈУ

THE BALKAN VILLAGE. CONTINUITIES AND CHANGES THROUGH HISTORY

Историјски институт Београд
Institute of History Belgrade

Музеј на отвореном „Старо Село“ Сирогојно
Open-Air Museum "Old Village" Sirogojno

Institute of History Belgrade
Collection of Works vol. 34
Open-Air Museum „Old Village“ Sirogojno

**THE BALKAN VILLAGE.
CONTINUITIES AND CHANGES
THROUGH HISTORY**

Editors in Chief

Srdjan Rudić, Institute of History Belgrade
Svetlana Čaldović-Šijaković, Open-Air Museum „Old Village“ Sirogojno

Editors

Nedeljko V. Radosavljević
Snežana Tomić

Belgrade 2017

Историјски институт Београд
Зборник радова књ. 34
Музеј на отвореном „Старо село“ Сирогојно

**СЕЛО БАЛКАНА.
КОНТИНУИТЕТИ И ПРОМЕНЕ
КРОЗ ИСТОРИЈУ**

Уредници

Срђан Рудић, Историјски институт Београд
Светлана Ђалдовић-Шијаковић, Музеј на отвореном „Старо село“ Сирогојно

Уредници издања

Недељко В. Радосављевић
Снежана Томић

Београд 2017.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Академик Михаило Војводић (Српска академија наука и уметности)
Др Драгана Радојичић (Етнографски институт САНУ)
Проф. др Росица Градева (Амерички универзитет у Бугарској, Благоевград)
Др Андреј Л. Шемјакин (Институт за славистику Руске академије наука, Москва)

REVIEWERS:

Academician Mihailo Vojvodić (SASA)
Dr. Sc. Dragana Radojičić (The Institute of Ethnography SASA)
Professor Rossitsa Gradeva, PhD (American University in Bulgaria, Blagoevgrad)
Dr. Sc. Andrey L. Shemyakin (Institute of Slavic Studies RAS, Moscow)

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Доц. др Селим Асланташ (Универзитет Хаџетепе, Анкара, Турска)
Др Бојана Богдановић (Ужице)
Др Александра Вулећић (Историјски институт Београд)
Др Зигрфрид Грубер (Универзитет Карл Францен, Грац, Аустрија)
Проф. др Рајмонд Детрез (Католички универзитет у Лувену, Универзитет у Генту, Белгија)
Др Срђан Рудић (Историјски институт Београд)
Др Недељко В. Радосављевић (Историјски институт Београд)
Снежана Томић (Музеј на отвореном „Старо село“ Сирогојно)
Др Веселка Тончева (Институт за етнологију и фолклористику, Етнографски музеј,
БАН, Бугарска)
Др Миклош Чери (Музеј на отвореном, Сент Андреја, Мађарска)

EDITORIAL BOARD

Assoc. Prof., Dr. Sc. Selim Aslantaş (Hacettepe University, Ankara, Turkey)
Dr. Sc. Bojana Bogdanović (Užice)
Dr. Sc. Aleksandra Vuletić (Institute of History Belgrade)
Dr. Sc. Siegfried Gruber (Karl-Franzens-Universität Graz, Austria)
Prof. dr Raymond Detrez (Catholic University of Leuven, University of Ghent, Belgium)
Dr. Sc. Srđan Rudić (Institute of History Belgrade)
Dr. Sc. Nedeljko V. Radosavljević (Institute of History Belgrade)
Snežana Tomić (Open-Air Museum „Old Village“ Sirogojno)
Assoc. Prof., Ph.D Veselka Tončeva (Institute of Ethnology and Folklore Studies with
Ethnographic Museum, BAS)
Dr. Sc. Miklós Cseri (Hungaria Open-Air Museum, Szentendre, Hungary)

Издавање овог зборника финансијски је помогло
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије

This book has been published with the financial support of
The Ministry of Education, Science and Technological Development, Republic of Serbia